บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549 (2545: 69) ได้กำหนดให้มีแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาคน ชุมชนและสังคม พร้อมทั้งได้กำหนดยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ครอบคลุมทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ อันเป็นหนทางสู่กระบวนการการพัฒนาที่ยั่งยืน คนในท้องถิ่นต้องได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว มีการกระจายรายได้ในท้องถิ่น

ประเทศไทยมีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์ มีคุณค่าทางวิทยาการและสุนทรียภาพกระจัดกระจายอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ มากมายทั่วประเทศ และได้กลายเป็นแหล่งทรัพยากรท่องเที่ยวที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ต่างๆ (คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 2540: บทที่ 1: 1) ซึ่งจำแนกแหล่งทรัพยากรธรรมชาติออกเป็น 6 ประเภท คือ แหล่งธรรมชาติประเภทเกาะและแก่ง แหล่งธรรมชาติประเภทภูเขา แหล่งธรรมชาติประเภทหนองบึงและทะเลสาบ แหล่งธรรมชาติประเภทหาดทรายและหาดหิน แหล่งธรรมชาติประเภทซากดึกดำบรรพ์ และแหล่งธรรมชาติประเภทธรณีสัณฐาน โดยเฉพาะในแหล่งธรรมชาติประเภทธรณีสัณฐานที่เรียกว่า “ถ้ำ” (Cave) ก็เป็นสถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติที่น่าสนใจมากที่สุดประเภทหนึ่ง

สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 13 (2516: 8241-8242) ให้ความหมายของถ้ำไว้ว่า “...*ถ้ำ คือ ช่องที่เป็นโพรงลึกเข้าไปในที่ทึบ โดยมากในภูเขาหรือหินใต้พื้นดินที่มีระดับสูง*...” แต่ทั้งนี้ หาใช่ว่าถ้ำจะมีเฉพาะในที่สูงเท่านั้น แต่ในที่ต่ำ ถ้ำจะอยู่ใต้ระดับน้ำ ถ้ำบางแห่งมีน้ำท่วมเฉพาะหน้าน้ำเท่านั้น แต่ในหน้าแล้งพื้นถ้ำแห้ง

ถ้ำในหินภูเขาไฟเกิดจากลาวาตอนผิวหน้าที่แข็งตัวอย่างรวดเร็ว เมื่อลาวาตอนในที่ยังคงสภาพกึ่งของเหลวไหลออกไปจะทำให้เกิดโพรงหรือถ้ำขึ้น นอกจากนี้ ถ้ำยังปรากฏอยู่ตามหน้าผาของชายฝั่งทะเลที่จมตัวลง เป็นถ้ำที่เกิดจากการกระทำของคลื่น อย่างไรก็ตาม ถ้ำขนาดใหญ่และพบมากที่สุด ได้แก่ ถ้ำหินปูน

ถ้ำหินปูนพบอยู่ในชั้นหินปูนที่หนามากๆ และต้องเป็นหินปูนที่มีเนื้อแน่นด้วย หินปูนที่มีเนื้อพรุน เช่น หินชอล์ก น้ำฝนจะซึมกระจายทั่วไป โอกาสที่จะเกิดถ้ำแทบไม่มีเลย ในหินปูนที่มีเนื้อแน่นมากๆ น้ำฝนจะไหลจำกัดอยู่เฉพาะตามระนาบชั้นหินและตามรอยแยกในหิน ครั้นนานๆ เข้าน้ำฝนที่มีคาร์บอนไดออกไซด์ปนอยู่ ซึ่งมีคุณสมบัติเป็นกรดอ่อนๆ จะค่อยๆ ละลายหินตามแนวที่ผ่านให้เป็นช่องกว้างออกไปทุกทีจนกระทั่งเป็นโพรงใหญ่ แผนผังของถ้ำบางแห่งสลับซับซ้อนมาก อาจมีถึง 5 ระดับ

กำเนิดของถ้ำมีผู้สันนิษฐานไว้หลายอย่าง แบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ กลุ่มแรกเชื่อว่า ถ้ำเกิดเหนือระดับน้ำใต้ดิน กล่าวคือ ในบริเวณที่มีหินปูนน้ำฝนจะไหลลงตรงหลุมลึกบนแผ่นดิน (sinkholes) สู่ทางน้ำใต้ดิน ซึ่งจะไหลลงแม่น้ำลำธารที่อยู่ใกล้ๆ ทางน้ำใต้ดินนี้เองจะค่อยๆ ขยายจนเป็นถ้ำ กลุ่มที่สองเชื่อว่า ขณะที่เกิดถ้ำชั้นหินปูนอยู่ใต้น้ำ โพรงหรือถ้ำเกิดจากการกัดซึมของน้ำใต้ดินซึ่งมีการเคลื่อนไหวถ่ายเทอยู่เสมอ ทฤษฎีนี้อาศัยข้อสังเกตจากแผนผังของถ้ำใหญ่ๆ ซึ่งมักมีโพรงกระจายอยู่ทั่วทุกทิศทุกทาง แทนที่จะมีแผนผังตามแบบโครงสร้างของระบบทางน้ำใต้ดิน กลุ่มที่สองนี้แบ่งการก่อตัวของถ้ำออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรก โพรงเกิดขึ้นเมื่อหินปูนอยู่ใต้น้ำ ระยะที่สอง เป็นระยะที่ระดับน้ำใต้ดินลดลงถ้ำอยู่พ้นน้ำขึ้นมา ระยะนี้หินงอกหินย้อยจะเกิดขึ้นจากการตกตะกอนของหินปูนจากน้ำที่ซึมอยู่ตามเพดานถ้ำ

จากความหมายและการเกิดถ้ำดังกล่าว เห็นได้ว่าถ้ำเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทั้งทางระบบนิเวศ ธรรมชาติวิทยา ประวัติศาสตร์และอื่นๆ ซึ่งมีบทบาทและคุณประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม ในปัจจุบันถ้ำหลายแห่งถูกทำลาย ทั้งโดยธรรมชาติและโดยการกระทำของมนุษย์ ถ้ำหลายแห่งมิได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมหรือได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างถูกวิธี ทำให้ถ้ำยิ่งตกอยู่ในสภาวะที่เสี่ยงต่อการถูกทำลาย

“ถ้ำภูผาเพชร” เป็นถ้ำซึ่งตั้งอยู่ในท้องที่บ้านควนดินดำ หมู่ที่ 9 ตำบลปาล์มพัฒนา กิ่งอำเภอมะนัง จังหวัดสตูล เป็นถ้ำที่พบอยู่ในภูเขาหินปูนที่หนาและมีเนื้อหินแน่น ได้ถูกค้นพบเมื่อปลายปี พ.ศ.2535 โดยพระธุดงค์รูปหนึ่งชื่อ “หลวงแผลง” ที่ได้ปลีกตัวเข้าไปหาความวิเวกเพื่อปฏิบัติธรรม ต่อมาชาวบ้านกลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของ นายศักดิ์ชัย บุญคง ซึ่งเป็นชาวบ้านในพื้นที่บ้านควนดินดำ ได้จัดสร้างกุฏิบริเวณปากถ้ำให้เป็นที่พักอาศัย หลังจากที่ “หลวงแผลง” ธุดงค์ไปยังที่อื่นก็ได้มี “หลวงรวม” เข้ามาปฏิบัติธรรมสืบต่อ

ในวันที่ 28 เมษายน 2541 ได้มีการสำรวจถ้ำภูผาเพชรอย่างจริงจัง เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดสตูล โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ 10 สงขลา กรมศิลปากร ร่วมกับบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องตลอดจนชาวบ้านพื้นที่ ได้เข้าไปสำรวจและจัดทำประวัติถ้ำ ทำให้ถ้ำภูผาเพชรเริ่มเป็นที่รู้จัก ส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

มาเที่ยวชมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การพัฒนาถ้ำภูผาเพชรให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเท่าที่ผ่านมาตั้งแต่ระยะแรกจนถึงทุกวันนี้ ยังขาดทิศทางและขาดการเชื่อมโยงกับกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ดังเช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน และชาวบ้าน เป็นต้น รวมถึงหน่วยงานบริหารราชการที่สังกัดส่วนภูมิภาคและส่วนกลาง ซึ่งส่งผลให้การพัฒนาถ้ำภูผาเพชรขาดการบริหารจัดการด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวในทิศทางที่ชัดเจน อาจไม่สามารถนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้

ในปัจจุบันได้มีแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) อันเป็นแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมชาติ การเข้าถึงแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมอย่างมีความรับผิดชอบ ไม่ก่อให้เกิดการรบกวน หรือทำลายแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ หรือทำความเสียหายให้เกิดขึ้นกับแหล่งธรรมชาติ ทั้งทางระบบนิเวศธรรมชาติวิทยา ประวัติศาสตร์และอื่นๆ ซึ่งล้วนแต่มีบทบาทและคุณประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งรวมไปถึงถ้ำอันเป็นแหล่งธรรมชาติประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญและมีคุณค่า

“ถ้ำภูผาเพชร” ที่เพิ่งถูกค้นพบและเชื่อกันโดยทั่วไปว่า มีขนาดและปริมาณพื้นที่ใหญ่เป็นลำดับที่ 7 ของโลก (ผู้ว่าราชการจังหวัดสตูล) กำลังได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดสตูลและของประเทศไทย โดยได้รับความร่วมมือจากหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากภาคส่วนต่างๆ ได้มีการแสวงหาและสร้างแนวทางพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวของ “ถ้ำภูผาเพชร” เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่จะมีจำนวนมากขึ้นในอนาคตได้ ในขณะเดียวกันแนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะส่งผลให้ “ถ้ำภูผาเพชร” เป็นสถานที่ไม่ถูกทำลายและมีความยั่งยืน

ดังนั้นจากที่กล่าวมาข้างต้น **การวิจัยนี้จึงสนใจศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของ “ถ้ำภูผาเพชร”** โดยเน้นการศึกษาบริบทและศักยภาพในภาพรวมของ “ถ้ำภูผาเพชร” นับตั้งแต่ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและชุมชนท้องถิ่น รวมไปถึงการศึกษาบริบททุนทางสังคมของชุมชนบริเวณ “ถ้ำภูผาเพชร” อันเป็นศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของ “ถ้ำภูผาเพชร”

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้ต้องการศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของ “ถ้ำภูผาเพชร” ตำบลปาล์มพัฒนา กิ่งอำเภอมะนัง จังหวัดสตูล

ขอบเขตของการวิจัย

ประเด็นการวิจัยนี้ มีขอบเขตและกรอบความคิดอยู่ที่การศึกษาความพร้อมของศักยภาพชุมชนทางด้านลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและชุมชนท้องถิ่นบ้านควนดินดำในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงการสร้างแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของ “ถ้ำภูผาเพชร” ด้วยการนำศักยภาพชุมชนดังกล่าวมาเป็นฐานคิดในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติ มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

2. ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง หมู่บ้านควนดินดำ หมู่ที่ 9 ตำบลปาล์มพัฒนา กิ่งอำเภอมะนัง จังหวัดสตูล ซึ่งเป็นที่ตั้งของ “ถ้ำภูผาเพชร” ประชากรในหมู่บ้านดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน และมีความสัมพันธ์ทางสังคม มีวัฒนธรรมและการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน

3. ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism Management Capacity) หมายถึง ความสามารถหรือความพร้อมในตัวเองในมิติต่าง ๆ ประกอบด้วยมิติทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและชุมชนท้องถิ่นที่เป็นองค์ประกอบด้านการท่องเที่ยว และสามารถเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนท้องถิ่นบ้านควนดินดำ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลจากการวิจัยนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยไปกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่น

2. การวิจัยนี้ เป็นการค้นหาศักยภาพด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้กลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องและมีส่วนได้ส่วนเสียนำไปใช้เป็นฐานคิดสำคัญในการกำหนดนโยบาย แนวทางและแผนการจัดการบริหารการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของ “ถ้ำภูผาเพชร”